

АПОЛОГІЯ

Оскільки поштовх до написання «Музики води» був суто естетичний, а не науковий, я скористався цим захопливим історичним тлом для власного задоволення, не ставлячи собі за мету ретельно відтворити в художній формі описувані події. Я свідомо вдавався до анахронізмів, вигадував мовні й термінологічні одиниці, а також відступав від першоджерел, самочинно доповнюючи їх. І там, де історичні факти ставали на заваді інтересам творчості, я цілком свідомо й без найменших докорів сумління спотворював їх на догоду власним цілям.

Т. К. Б.

І. НІГЕР

Смерть оминаючи свою, —
Це ж тре' добитися! —
Залізе ген на тулію
Чіпця дівичі.

Роберт Бернс, «До воші»

БІЛЕ М'ЯКЕ ПІДЧЕРЕВ'Я

У віці, коли більшість молодих шотландців задирали жіночі спідниці, орючи й засіваючи вже нарізані борозни, Мунго Парк демонстрував голу дупу аль-хадж' Алі ібн Фатауді, емірові Людамара. Йшов 1795 рік. Георг III пускав слину й розмазував її по стінах Віндзорського палацу, нотаблі вкладали в копи Францію, Гойя оглух, де Квінсі пішки під тїл ходив, але вже встиг розпаскудитись, Джордж Браян «Красунчик» Браммел поправляв свій перший крохмальний комірець, двадцятичотирирічний набурмосений Бетховен викликав захоплення віденської публіки фортепіанним концертом № 2, а Нед Райз кружав «пропийся-догола» з Плоскодонкою-Нен та Маслою Саллі в таверні «Свиня й сифілітичка» на Мейден-лейн.

Алі був мавр. Він сидів на камчатній, візерунчастій подушці, підібгавши по-турецькому ноги, та роздивлявся бліді зморшкуваті сідниці з виглядом епікурейця, що вивчає муху в своєму крем-супі. Його голос шарудів, мовби пісок. «Повернись», — наказав емір. Мунго був шотландець. Стоячи раком на циновці з приспущеними до колін кальсонами, той зиркнув на Алі через плече. Він шукав ріку Нігер. «Повернись», — повторив емір.

Мандрівник був людиною люб'язною та навіть запопадливою, але його арабська дещо накульгувала. Тож коли він не зреагував удруге, Дессауд — поплічник Алі та суций шакал у людській подобі — виступив уперед, стискаючи гарапник, сплетений із хвостових відростків півдюжини диких тварюк. Хвости з китицями на кінцях розсікли повітря, затріпотівши у вишині, неначе крила янголів. Надворі — сто двадцять сім градусів за Фаренгейтом¹. А в наметі Алі, де вони перебували, — примітивному укритті, зітканому з козячої шерсті, — сто дванадцять². Бич уперішив. Мунго повернувся.

З іншого боку він теж виявився білим — як-от сніг або полотно. Алі та його почет знову отетеріли. «Мати викупала його в молоці», — сказав один із них. «Порахуйте, скільки в нього пальців на руках та ногах!» — закричав інший. Біля входу в намет юрбилися жінки та діти, мекали кози, ревли верблюди, покриваючи верблюдиць, хтось галасливо торгував інжиром. Десятки голосів злилися, мовби плетиво стежок, алейок, доріг, що ведуть вверх і вниз (на яку ж звернути?), й усе це арабською — таємничою, жвавою та різкою мовою Пророка.

«Ла-ла-ла-ла-ла!» — завершала якась жінка. Решта підхопила пронизливим фальцетом: «Ла-ла-ла-ла-ла!» І член Мунго, також білий, втягнувся в тіло.

За глухою стіною намету лежав табір у Бінауні — зимовій резиденції Алі. А за три сотні випалених, обпечених миль від нього простягся північний берег Нігеру — ріки, яка ще не відкривалася погляду жодного європейця. Не те щоби вона не цікавила їх. Геродот переймався питанням, де ж саме вона протікає, ще за п'ять століть до нашої ери. «Велика, — дійшов висновку він. — Але впадає в Ніл». Аль-Ідрісі заселив її береги дивними міфічними істотами — черво-

¹ ≈ 53 °C. (Тут і далі прим. пер., якщо не вказано іншого.)

² ≈ 44 °C.

подібними гімантоподами, які повзали, а не ходили, та розмовляли по-зміїному; сфінксом і гарпією; мантикорою з її гулубом лева, хвостом скорпіона й огидною пристрастю ласувати людською плоттю. Пліній Старший зобразив Нігер золотим і нарік його чорним¹, Александрові ж розвідники схвилювали того розповідями про ріку рік, де пани та пані сидять у заростях лотоса, потягуючи нектар із кованих золотих чаш. І от тепер, під кінець епохи Просвітництва й на початку епохи Гаманонабивацтва Нігеру заманулося Франції, закортіло Британії, Голландії, Португалії й Данії. За найсвіжішими й найдостовірнішими даними — «Географією» Птолемея, — він протікав між Нігритією, краєм чорношкірих, та Великою пустелею. Як зрештою з'ясувалося, Птолемею улучив просто в ціль. От тільки нікому ще не вдавалося пережити засушливий подих Сахари та пояс тропічної лихоманки, яка лютувала в Гамбії, щоб підтвердити це.

І от тоді, в 1788 році, група видатних географів, ботаніків, розпусників та інших правдошукачів зібралася в таверні «Св. Альбан» на Пел-Мел і заснувала Африканську асоціацію. Її мета полягала в тому, щоби відкрити континент для досліджень. Північна Африка була ласим шматочком. Тож до 1790-го її розмітили, нанесли на мапи, обклеїли ярликами, розчленували й розділили. А от Західна Африка залишалася таємницею, розгадка якої крилася в Нігері. У рік свого заснування Асоціація спорядила експедицію на чолі з Джоном Ледьярдом. Стартувавши з Єгипту, той мав перетнути Сахару й з'ясувати, звідки й куди тече Нігер. Ледьярд уродився американцем. Він був косоокий і грав на скрипці. Перетнув Тихий океан із Куком, побував у Андах і мало не пішки дістався через увесь Сибір до Якутська. «Я стоптав своїми ногами цілий світ, — казав він, беручи на глузи страх і висміюючи небезпеку. — Крізь орди дикунів, палючі пустелі, крижану північ, вічну мерзлоту й розбурхані моря

¹ Niger — чорний (лат.).

пройшов я неушкодженим. Он як благоволяє до мене Господь!» І за два тижні після висадки в Каїрі сконав від дизентерії. Його наступником став Саймон Лукас, драгоман при Сент-Джеймському дворі. Зійшовши на берег у Тріполі, він на сотню миль заглибився в пустелю, де вкрився пухирями, зазнав зневоднення та панічних атак, і повернувся, не досягши нічого, а тільки марно витративши 1250 фунтів. Потому ж надійшла черга майора Деніела Гоутона. То був п'ятдесятидворічний розорений ірландець. Він нічогосінько не знав про Африку, зате й недорого просив. «Три сотні хвунтів — і діло буде зроблене, — запевнив кандидат. — Ну й ящик шотландського віскі поставите». Гоутон відправився вгору по Гамбії в каное-довбанці, пив зі смердючих калюж і їв мавпяче м'ясо та завдяки самим лише силі характеру й проспиритованості організму здолав тиф, малярію, лоаз, проказу й жовту гарячку. На жаль, людамарські маври обдерли його до нитки й полишили зв'язаного на гребені дюни. Там йому й жаба цицьки дала.

Мунго підвівся, щоб підтягнути кальсони. Дессауд звалив його з ніг. Завивання жінок доводили натовп до сказу. «Жери свиню, християнине! — кричали вони. — Жери свиню!» Шотландцю не подобалося їхнє ставлення. Не до душі було й показувати гепу в змішаному товаристві. Та він не міг нічого вдіяти: в разі найменшого спротиву йому би перерізали горлянку та викинули кості вибілюватися.

Раптом у руці Дессауда з'явився кинджал — вузький, мов ніж для коління льоду, і темний, неначе кров. «Невірний пес!» — заверещав він, від чого на шиї проступила мозаїка жил. Алі дивився з-за складок бурнусу — чорний та незворушний. Температура всередині намету піднялася до 120°. Юрба затамувала подих. Дессауд спрямував лезо на мандрівника, весь час щось бурмочучи, мов навіжений анатом,

який читає лекцію про примхливість будови людського тіла. Вістря кинджала наближалось, Алі сплюнув у пісок, Дессауд під'южував натовп, Мунго застиг. А тоді лезо злегесенька кольнуло його в низ живота — туди, де той був най'якший і найбільший. Дессауд засміявся — зажебонів, мов пересохлий струмок. У натовпі засвистіли й заулюлюкали. А відтак крізь нього протиснувся битий сивиною *бушрін* із порожньою очницею та соломою в бороді й відштовхнув Дессауда вбік. «Очі! — заволав він. — Погляньте, які очі в цього диявола!»

Дессауд поглянув. І зловтіха садиста змінилася виразом жаху й обурення. «Котячі, — прошипів він. — Треба їх повиймати!»

ПОВСТАНЬ!

Нед Райз прокидається з перепою. Голова тріщить. Напередодні він добряче хильнув джину (також знаного як «зелений змія», «пропийся-догола» та «прокляте зілля»), цього джерела звиродніння й деградації нижчих класів, — чисто го, мов сеча п'яниці, та їдкого, мов сік ялівця. Так от, хильнув добряче й тепер не зовсім розуміє, де він є. Хоча при цьому майже певен, що впізнає полуботки без підшов, кукси волохатих пальців і червонясто-коричневу накидку, які найперше впадають у око. Так, ця накидка, ці кукси й полуботки, он та діромаха на штанях — усе це здається знайомим. І навіть рідним. Тож він доходить висновку, що належить воно Неду Райзу, а отже, й голова, що розколюється, й запалі очі, які, хай і нечітко, але сприймають усі ці об'єкти, мають бути якимось із ними пов'язані.

Він сідає на ложі й після довгого перепочинку підводиться. Схоже на те, що він лежав на купі прілої соломи. Та ще й на власному капелюсі. Тож нагинається, щоби підняти його, заледве не рие носом, але, життєствердно відригнувши, випростується. Капелюх зазнав непоправної шкоди.

Нед на мить завмирає, прибравши задумливої пози, а в надрах голови тим часом щось пульсує. Тоді з-під напівприкритих повік він окидає поглядом кімнату, почувачуючись першо-прохідцем, нога якого ступає на незвіданий континент.

Він у якомусь погребі — це поза всяким сумнівом. Он вони — земляна підлога, швабра у відрі та стіни з нетесаного каменю. А вздовж задньої — ще й два ряди зачопованих барил: у них мадера, портвейн, лісабонське, кларет та білий рейнвейн. У кутку доплати зо дві вугілля. Хм, може, це надра «Свині й сифілітки»? І тут Нед зауважує, що він не сам. Інші тіла — є надія, що навіть людські, — валяються на оберемках соломи, розкиданих по підлозі. Чути хропіння, стогін та булькання — як-от коли дощ стікає в канаву. У повітрі, перебиваючи один одного, висять важкі запахи сляк і блювотиння.

«Значця, вже прокинувся?» — це якась рідковолоса карга з обличчям, що скидається на смертний гріх, звертається до нього з-за покладеної на дві великих бочки поперечини. Із її спідньої губи звиса тоненьке золоте кільце, мов булька слини. «Ну що ж, доброго ранку, сер, — шамкає бабисько. — Ха-ха-а-а! Як спалось — сухо всталось? Мо', остограмишся, щоби як слід почати день?» На шинквасі натюрмортом застигли дві олов'яні мірки, кожна завбільшки з підставку для вареного яйця, та глиняний кухоль. Біля імпровізованої стійки простяглася на боці свиня, а вигин її щелепи застуге перевернута нічна посудина. Гогарт уподобав би таку картину. А Нед не знає, що й думати про події минулого вечора.

Як раптом відьма здіймає вереск, неначе її штрикнули кинджалом, — протяжний скрип удихуваного повітря: «І-і-і-і-і-і-і-і!» Пульсація в Недових мізках стає барабанням дробом, розкотами грому, гуркотом литаврів. Але стривай-но. Стару каргу не трафив шляк — то вона так сміється. Ось сміх переходить у кашель, і вона відхаркується, гамселячи по дошці, аж доки в кутку рота не з'являється тягуча жовта стрічка мокротиння, яка повільно опускається на шинквас.

«Що, язика... — починає вона, але знову закашлюється, — язика проковтнув, га, солоденький?»

На стіні позаду неї пишається оголошення, нашкрябане тремтливою рукою якогось хроніка:

НАБРАТИ РИЛО — ПЕННІ
ЩОБ І НА НОГАХ НЕ СТОЯТИ — ДВА
СВІЖА СОЛОМА — БЕЗКОШТОВНО

Нед показує їй непристойний жест. «Пішла ти, і твоя мати, й весь твій коростявий відьомський виводок, золотушна хвойдо з болячками на цицьках!» — кричить він, і йому трохи кращає.

«І-і-і-і-і-і-і-і-і-і! — верещить та. — Не хоч скуштувати ліксиру матусі Джиневи?¹ Видко, вчора ввечері вдосталь напребувавсь. Ну й нехай! То покажи їй, що там у тебе в штанцях, — а вона вже підбере, чим тобі зарадить», — і хтиво зиркає на нього, задерши спідниці, з-під яких розв'язкою готичного роману визирають ноги-сірники та пожухлі хащі.

Ліворуч, віддалік, проліт напіврозвалених східців веде нагору до вхідних дверей, крізь щілини яких Неду влається розгледіти холодне світанкове світло. Тож він кляне себе за те, що змарнував порох на цю схиблену каргу — сьогодні йому й без неї є чим клопотатись! — і починає підніматися хисткими шаблями наверх.

«І-і-і-і-і-і! — верещить йому вслід стара шкапа. — Пильнуй костюма, дженджику!»

Нед їй показує той самий непристойний жест, щільніше загортається в накидку кольору кориці та відчиняє двері, що ведуть на Мейден-лейн і світло дня. А позад нього, з глибин льоху, розстроєною віолою лунає хрипкий вереск: «Стережись, стережись, стережись краватки ка-а-та!»

¹ Гра слів: Geneva (англ.) — (місто) Женева, проте geneva — голландський джин.

«ХОЧА ЩЕ Й ПОЛОВИНА ДНІВ МОЇХ...»¹

Пристрій для позбавлення зору складається з двох мідних смужок і дещо нагадує перевернутий догори дригом пояс вірності. Одна зі смужок обхоплює голову на рівні очниць, а інша щільно прилягає до черепа подовж. Крім них задіяно ще й два гвинти, і до гострого кінця кожного з них кріпиться опуклий диск. Таке приладдя було вперше створено в дев'ятому столітті для аль-каїда Гассана ібн Мохаммеда, сліпого башава Тріполі. Почуваючись уразливим через свою фізичну ваду, той повелів, щоб очі кожного охочого отримати аудієнцію спочатку підлягали видаленню. Треба сказати, що він прожив свій вік дуже самотньою людиною.

Механізм працює за тим самим принципом, що й лещата. Гвинти закручують, підганяючи до очного яблука, а далі затискають, оберт за обертком, допоки не лусне рогівка. Просто, невблаганно, надійно.

У натовпі запала тиша. За мить до того він був на межі істерики — галасував та улюлюкав, мов та чернь на цькуванні биків чи шоу виродків. А тепер усі наче води в рот понабирали. Розпечене, недвижне повітря розсікають мухи, а цівка сечі цапа чи верблюда, що збігає на пісок, здається гуркотом водоспаду. Шаркають сандалії, якийсь чоловік чухмарить бороду. Багато хто прикрив лице шматками тканини, немов для того, щоб не осквернитися поглядом мандрівника.

Дессауд та одноокий непроханий втручальник витріщаються на гяура зверху вниз — обличчя серйозні, руки вперті в боки.

Мунго не вповні збагнув суть того, що відбувається. Він майже певен, ніби вловив принаймні одне слово — *унья*, тобто «око», — яке пригадує з «Арабської граматики» Узеля («Здіймемо ж наші *уньї* в небо, де живе Аллах»). Але чого б

це їм, заради всього святого, базікати про очі? А ще ця раптова тиша — вона також дивує його. Та йому млосьно, так збіса млосьно, що він заледве здатен думати хоча би про щонебудь. Власне, до того жарко, що жоден із його досвідів не витримує порівняння — за винятком хіба що шведської лазні неподалік Гросвенор-сквер. Сер Джозеф Бенкс, скарбник і голова правління Африканської асоціації, якось одного дня зводив туди Мунго, щоб уточнити деякі деталі експедиції на Нігер. Їх обробляли випарами розжареного каміння, що пашило, наче розплавлена лава, — чи так йому принаймні здалося. Лазник шмагав обох березовими різками, а ще гамселив по хребтах і нирках жорсткими ребрами своїх долонь. Сера Джозефа та процедура, схоже, бальорила. А от майбутній першопроходець мало не знепритомнів.

Власне, в цю мить на нього насувалося знайоме запаморочення. Воно й не дивно, беручи до уваги, що йому доводиться протистояти не лише сонцю, піщаним блохам, дизентерії й гарячці, але й виснаженню чи, коли завгодно, порожнечі. Маври ж бо конфіскували його припаси, привласнили коня й перекладача, і взагалі, вочевидь, вирішили посадити на сувору дієту. Аж надто сувору, як на його смак: за два дні він і ріски в роті не мав.

Тож попри критичність ситуації та кільки чужих недоброчливих облич у Мунго світ перед очима крутиться — немов хильнув забагато кларету чи елю. Він обводить поглядом злодійкуваті очі й насушлені брови, бороди та бурнуси, вбрання пророків і сандалії паломників, — як раптом усі ці різкі, загрозливі обличчя починають зливатися, втрачати обриси й безформно опливати, наче воскові фігури. Усе перетворюється на цирк — не більше й не менше. Дессауд та Одноокий — акробати або пожирателі вогню, а старий Алі всього лише Грімальді — Грімальді-клоун. Але тепер вони, здається, прилаштовують йому на голову якусь штуkenцію... Шолом? Сподіваються, що він піде за них у бій? А чи нарешті спам'яталися та вирішили зняти мірку для корони?

¹ Цитата з відомого сонета Джона Мільтона («Sonnet 19»), у якому поет розмірковує про свою сліпоту.